

REEL BOYUTLARIYLA TÜRKİYE EKONOMİSİNDE KRİZ SÜREÇLERİNİN ORTAYA ÇIKIŞ MEKANİZMALARI

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin AKYILDIZ*

Özet

Ülkemizde yaşanan kriz sürece global ve ulusal boyutlara sahiptir. Liberalleşme ve siberetik devrim rekabeti yoğunlaştırmakta ve finansman maliyetlerini tırmandırmaktadır.

Ülkemiz ekonomisinde genişlemeci toplumsal harcama eğilimine borçlanma ve kamu açıkları politikaları ile olumlu reaksiyonların verildiği bir süreç yaşanmaktadır. Bu süreçler ülkemiz ekonomisinin kriz noktasında kesişmektedir.

İşte bu makale bu süreçlerin analizine yönelik yapılmış bir çalışmadır.

Giriş

Türkiye ekonomisinde çeşitli dönemlerde patlak veren krizlerin ortaya çıkış mekanizmalarını anlamak ve son krizin boyutlarını ve nedenlerini isabetli bir şekilde ortaya koymak için, önce ekonomimizin reel niteliklerinin ve bünyesel trendlerinin mümkün merteye belirgin hatlarla gün ışığına çıkarılması gerekmektedir.

Bu nedenle Türkiye ekonomisi çok özet olarak reel boyutlarıyla ortaya konulacak ve takiben tarihsel süreç içerisinde reel ve mali boyutlarıyla krizlerin ortaya çıkış mekanizmaları ele alınacaktır. Daha sonra da bu iki aşamalı analiz çerçevesinde ortaya çıkan bulgulardan bir sonuç çıkarılmaya çalışılacaktır.

1. Türkiye Ekonomisinin Reel Boyutları

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kuruluşunu takip eden yıllarda, ekonomik ve toplumsal gelişmesinin ancak endüstrileşme ile mümkün

* Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

olacağı tezini benimsemiş ve 1930'lu yıllardan itibaren devletin öncülüğünde hızlı bir endüstrileşme sürecine girmiştir.

Bu bağlamda Türkiye'nin sektörel yapısı hızla değişmeye yüz tutmuş ve genel trend itibariyle GSMH içerisinde tarımın payı gittikçe gerilerken; sanayi ve hizmet sektörünün payı da sürekli büyüme kaydetmiştir. 1996 yılı itibariyle geline nokta tarım sektörünün payı % 15.3, sanayi sektörünün payı % 25.9 ve hizmet sektörünün payı da % 58.7 düzeyindedir¹. Sektörel yapısı itibariyle ülkemizde gerçekleşen trendin olumlu olmasına rağmen bu durum ülke ekonomimizin yeterli düzeyde geliştiğinin göstergesi değildir. Çünkü gelişmiş ülke ekonomilerinde GSMH içerisinde tarım sektörünün payının % 2-3'ler düzeyine indiği gözönüne alınırsa sözkonusu payın halen ülkemizde yüksek düzeyde seyrettiği anlaşılabacaktır.

Ekonomik büyümenin önemli bir unsurunu teşkil eden toplumsal tasarruf eğilimi de ülkemizde gittikçe düşüş kaydetmektedir. Mamafih ülkemizde 1974 yılında ortalama toplumsal tasarruf eğilimi kırsal kesimde % 30.9 ve kentsel kesimde % 24'tür. 1987 yılında ise bu oran kırsal kesimde % 32.6'ya doğru tırmandığı ve kentsel kesimde ise % 13.7'ye doğru şiddetle düştüğü görülmektedir². Dikkat edilecek olursa, ortalama toplumsal tasarruf eğilimi kırsal kesimde % 1.7 oranında artış kaydederken; kentsel kesimde % 10.3 oranında gerileme kaydetmektedir. Bu durum, ülkemizde yaşanan hızlı kentleşme ile birlikte ele alındığında, ortalama toplumsal tasarruf eğiliminin nispeten hızla düşmesi ve tüketim harcamalarının da hızla genişlemesi anlamına gelmektedir. Mamafih 1965'te toplam nüfusumuz % 71.92'si kırsal kesimde yaşarken; bu oran 1990 yılında % 53.66'ya gerilemiştir³. Toplumsal tasarruf eğiliminin azalması, ülkemizde 1980 sonrasında uygulamaya sokulmak istenen dışa dönük ihracat artışına dayalı büyüme politikaları açısından önemli bir dezavantaj teşkil etmektedir.

Buna karşın 1978-1980 kriz dönemi hariç tutulduğunda 1994'e kadar sabit sermaye yatırımlarında önemli bir daralma mevcut değildir.

Ancak 1994 yılına gelindiğinde ekonomide patlak veren krizle birlikte sabit sermaye yatırımlarının hızla daraldığı görülmektedir. Özellikle kamu sektöründe sabit sermaye yatırımları % 41.3 oranında bir daralma kaydetmiştir. Özel sektörde ise bu oran % 5.0 civarındadır. Sözkonusu daralma süreci 1995 yılında kamu sektöründe % 1.4'lük bir oranla varlığını sürdürürken; özel sektörde yerini % 12.4'lük bir

¹ DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı**, 1995, s.668; DİE, 1997 Yılı Programı, s.125.

² DİE, **Türkiye Ekonomisi İstatistikler ve Yorumlar**, 1995, s.299; DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1991, s.250

³ DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı**, 1996, s.320

genişlemeye bırakmıştır. 1996 yılında ise her iki sektör de genişleme sürecine girmiştir. Sabit sermaye yatırımları kamu sektöründe % 18.6 ve özel sektörde % 8.1 oranlarında genişleme kaydetmiştir. Sözkonusu genişlemeler 1997 yılında da hafif düşüşlerle birlikte her iki sektörde de beklenmektedir⁴. Fakat eşliğinde bulunduğumuz muhtemel yeni istikrar tedbirleri sürecinde yatırımların tekrar daralması kaçınılmazdır.

Ayrıca ülke ekonomimizde 1970'li yılların sonlarına doğru % 50'ler düzeyine düşen sanayideki kapasite kullanımının 1980 yılında uygulamaya konan 24 Ocak İstikrar ve Uyum Programı ile tekrar canlandırıldığı ve 1993 yılında imalat sanayindeki kapasite kullanımının % 29.5'e kadar tırmandığı görülmektedir. Ancak yeni bir kriz yılı olan 1994 yılında bu oran tekrar % 73.5'e kadar gerileme kaydetmiştir. Daha sonra ekonomide "5 Nisan İstikrar Tedbirleri" uygulamaya sokulmuş ve ekonomik dengelerin nispeten yerini bulması, iç tüketim harcamalarının hızla tekrar tırmanması, kamu yatırım harcamalarındaki daralmaya karşın; özel sektör yatırımlarında nispeten belirgin bir genişlemenin olması gibi nedenlerle 1995 yılında imalat sanayiinde kapasite kullanım oranı tekrar artarak % 79.6'ya ulaşmış ve 1996'nın birinci ayında % 79.7 düzeyini korurken, sözkonusu yılın ikinci ayında tekrar % 75.1'e gerilemiştir⁵.

1994 yılında patlak veren iktisadi kriz nedeniyle başta ticaret sektörü olmak üzere sanayi ve diğer sektörlerde katma değer bir önceki yıla göre % 4 oranında azalmıştır. Sözkonusu azalma ticaret sektöründe % 7.6, sanayi sektöründe % 5.7 ve sanayi sektörünün bir alt sektörü olan imalat sanayiinde % 7.6 oranındadır. Ancak 1995 yılında sektörler toplamında katma değer % 7.3 oranında tekrar artış göstermiştir. Sözkonusu artış sanayi sektöründe % 12.1, ticaret sektöründe % 11.5 ve alt sektör olarak imalat sanayiinde de % 13.9 civarındadır. 1996 yılında da katma değer, sektörler toplamında % 6.8 oranında artış gerçekleştirdiği ve 1997 yılının birinci ve ikinci dönemlerinde de sözkonusu artış eğiliminin sürdüğü görülmektedir. 1996 yılı itibariyle, sanayi sektörünün % 7.1 oranında, imalat sanayiinin % 7.1 oranında ve ticaret sektörünün de % 8.9 oranında genişlediği görülmektedir⁶.

Bu gelişmelere koşut olarak ülke ekonomisinin 1979-1980-1994 yılı hariç diğer yıllarda sürekli ancak istikrarsız bir büyüme gösterdiği

⁴ DİE, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Mart-1997, s.33; Bkz: DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı**, 1991, s.383; DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı**, 1995, s. 41.

⁵ DİE, **Temel Ekonomik Göstergeler**, 1996, s.27; DİE, **Seçilmiş Kısa Dönemli Göstergeler**, Mart-Nisan, 1996, s.8; Ayrıca Bkz: DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı**, 1991, s: 383; DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı**, 1995, s. 41.

⁶ DİE, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Mart-1997, s. 11.

müşahade edilmektedir. Özellikle cari işlemler dengesi ve kamu açıklarına ilişkin rakamlar, 1994 yılında patlak veren krizin kökünün, geçmiş yıllara dayandığına ve önümüzdeki dönemlerde de gittikçe daha kısa aralıklarla tekrar tezahür edeceğine delalet etmektedir. Yani bu durum Türkiye ekonomisinin mevcut haliyle bir veya bir kaç dönem büyüyüp tekrar bir veya birkaç dönem küçüleceği bir dur kalk sürecine mahkum olduğunu göstermektedir. Ancak ekonomideki daralma geçmişte yaklaşık 10-12 yılda bir ortaya çıkarken; bu süreç 1994 yılı sonrası süreçte 2 hatta 1 yıla inmiş gözükmektedir⁷.

Türkiye ekonomisi 1969-1978 döneminde ortalama yıllık % 6.7 oranında büyüme kaydetmiş, 1979'da % 0.5 ve 1980'de % 2.8 civarında küçüldükten sonra 1981-1992 döneminde ortalama yıllık % 4.45 oranında büyüme göstermiştir. Daha sonra 1993 yılında % 8.1 oranında büyüme kaydeden ekonomi 1994 yılında % 6.1 oranında küçülmüş ve 1995 yılında da tekrar % 8 oranında büyüme kaydederek; mevcut genişleme sürecini 1996 yılında da % 7.4 oranında gerçekleştiren büyüme ile sürdürmüştür⁸. Ancak önümüzdeki yıllar itibariyle ekonominin daralma sürecine girmesi kuvvetli muhtemeldir.

Ayrıca ülkemizde hem yapısal ve hem de konjonktürel boyutları olan işsizliğin de önemli bir sosyal problem teşkil ettiğini de burada belirtmeliyiz.

Teknolojik ilerlemenin getirdiği bir sonuç olarak, istihdam düzeyi geçmiş yıllara göre daha yavaş artış eğilimindedir. Örneğin 1980 öncesi daha emek yoğun teknolojileri içeren bir sanayileşme sürecinde olan ülke ekonomimizde 1969-1978 döneminde istihdam artış düzeyi yıllık ortalama % 8.33 oranında seyrederken; modernizasyon sürecinin yoğunluk kazandığı 1980 sonrası (1982-1996) dönemde ortalama yıllık % 1.76 düzeyinde kalmıştır⁹. Bu durum halen ülkemizde eksik istihdamla birlikte % 12.3 (1996 yılı) civarında seyreden işsizlik sorununun devam edeceğini göstermektedir¹⁰.

2. Türkiye Ekonomisinde Kriz Süreçlerinin Ortaya Çıkış Mekanizmaları

Türkiye ekonomisinin gelişiminde iki önemli kriz dönemi yaşanmıştır. Bu krizlerin ortaya çıkış süreci birbiriyle bağlantılı ve bazı boyutlarıyla da birbiriyle çakışmaktadır. Şüphesiz sözkonusu krizlerin, global düzeyde yaşanan dönüşümleri ve bu dönüşümlerle ortaya çıkan

⁷ Bkz. Tablo-2.

⁸ Bkz. Tablo-2.

⁹ Bkz. Tablo-2.

¹⁰ DİE, **Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar**, Mart-Nisan, 1996, s. 97; DİE, **Türkiye Ekonomisi, İstatistikler ve Yorumlar**, Ağustos-1997, s.131-133.

konjonktürlerin ülke ekonomisinin içerisinde bulunduğu konjonktür üzerindeki etkilerini içeren boyutları bulunmaktadır. Ülkemiz ekonomisinde yaşanan kriz süreçlerinin ortaya çıkış mekanizmalarının işte bu çerçevede ele alınması gereği vardır.

2.1. Tarihsel süreç

2.1.1 Global Tarihsel Süreç

Global tarihsel süreç iki boyutuyla ele alınabilir. Bunlardan birincisi ülke ekonomilerinde takip edilen iktisat politikalarındaki değişim ve diğeri de üretim biçimindeki dönüşümdür.

2.1.1.1. Keynesyen İktisat Politikalarından Liberal İktisat Politikalarına Dönüş

1929 dünya ekonomik krizi, faşizm ve komünizmin yükselişine bir tepki olarak doğan Keynesyen devrimle¹¹ birlikte ekonomide açık bütçe ve kamu harcamaları yoluyla üretimin artırılacağı ve tam istihdamın sağlanacağı anlayışı bütün dünyada hakim olmuştur. Diğer deyişle devletin maliye ve para politikalarıyla bütün makro-ekonomik büyüklükleri belirleyebileceği ve hatta belirlemesinin gerekli görüldüğü bir düşünce ortamı doğmuştur¹². Phillips hipotezi çerçevesinde enflasyonla işsizlik arasında bir dönüşüm (trade-off) eğrisinin varlığına derin bir inanç duyulmuş ve bu inanç doğrultusunda izlenen politikalar alternatifsiz iktisat politikalarını teşkil etmiştir¹³.

Böylece bütün dünyada devletin ekonomideki rolü hızla genişlemiş, denk bütçe anlayışı terk edilerek, bütçeleme süreci bütün toplumsal taleplere evet denilen ve sürekli açık veren bir olguya dönüşmüş ve kamu borçlanma gereği hızla tırmanmıştır¹⁴. Ancak açık bütçe politikaları ve kamu harcamalarına rağmen 1970'li yılların ortalarında ekonomide yüksek işsizlik, yüksek enflasyon ve durgunluk sürecinin aynı anda patlak vermesi Keynesyen iktisat politikalarını gözden düşürmüştü; bu sefer tekrar makro-ekonomi politikasının sadece enflasyonun düşürülmesi amacıyla sınırlandırıldığı, tam istihdamın ve iktisadi büyümenin sağlanması amacıyla piyasa mekanizmasına

¹¹ HELM, Dieter: "The Economic Borders of the State", **The Economic Borders of the State**, Edited by Dieker Helm, Oxford University Press, New York, 1989, s.28.

¹² Bkz: BARRY, Norman P: (Çev: Cevdet Aykan), **Yeni Sağ**, Ankara, 1989, s.13-16; DURUCKER, Peter F: (Çev: Belkız ÇORAKÇI), **Kapitalist Ötesi Toplum**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994, ss.176-178; İNCE, Macit, **Maliye Politikası**, Ankara, 1980, s.59.

¹³ FRIEDMAN, Milton: Unemployment Versus Inflation?, **The Institute of Economic Affairs**, London, 1975, s.11-16; KÖKSAL İsmail, **Phillips Analizi** (Yayınlanmamış Doktora Ödevi) Ankara, 1993, s.1.

¹⁴ DRUCKER, s.179.

devredildiği, dış ticaretin serbestleştirildiği ve kamu yükümlülüklerinin daraltıldığı; kısacası, “laissez faire” politikalarına geri dönüldüğü bir süreç ortaya çıkmıştır¹⁵.

Böylece 1970’li yılların başına kadar sürekli bütçe açıkları ve kamu harcamalarıyla doping yapılan ekonomiler, 1970’li yılların ortalarında kamu borçlanma gereğinin üst sınırlarına ulaşmaları nedeniyle aniden takatsiz düşmüş; önce uluslararası para sistemi çökmüş; daha sonra bunu birinci ve ikinci petrol şokları izlemiş ve dünya ölçeğinde üretim ve ticaret hacminde daralma süreci ortaya çıkmıştır¹⁶.

Dünya ekonomisinin lokomotifi olan gelişmiş sanayi ülkelerinde halen istisadi durgunluk etkisini sürdürmekte ve işsizlik yüksek düzeylerde seyretmektedir. OECD ülkeleri içerisinde Japonya ve Avusturya hariç diğer ülkelerin 2000 yılına kadar işsizlik oranını % 5’in altına çekebilecek ekonomik performansı gösterebilecekleri beklenmemektedir¹⁷. Kamu açıklarının GSYİH içerisindeki payı halen yüksek düzeydedir. Örneğin Fransa’da % 4.5, İtalya’da % 6.5 ve AB genelinde % 4 civarındadır. Ayrıca toplam borç stokunun GSYİH içerisindeki oranları yüksek düzeydedir. Örneğin AB’de sözkonusu oran % 70.6 civarında seyretmektedir¹⁸.

Bu durum, Keynesyen iktisat politikalarından liberal iktisat politikalarına geçiş sürecinin ortaya çıkardığı dönüşümün halen bütün boyutlarıyla gerçekleşmediğini; aksine devam ettiğini göstermektedir. Tabiri caiz ise; Keynesyen politikalarla ekonomiye enjekte edilen suni güçle geçmişte elde edilen yüksek ekonomik büyüme trendlerinin bedelinin global düzeyde ağır bir şekilde ödendiği bir süreç halen varlığını devam ettirmektedir.

2.1.1.2. Üretim Biçimindeki Dönüşüm

Dünya ekonomisinde 1970’li yılların ortalarında patlak veren stagflasyon sürecinin bir diğer boyutu, petrol şokunun yanı sıra, başta Japonya ve Kore olmak üzere diğer Asya ülkeleri, Amerika ve AB ülkeleri arasındaki rekabetin hızla yoğunlaşmasıdır.

¹⁵ BARRY Norman P., s.23-25; HELM, Dieter:, s.9-10; Bkz: BROWNING Edgar K., “The Politics of Social Security Reform”, **Financing Social Security**, Edited by Colin D. Combell, American Enterprise Institute for Public Policy Research, Washington DC, 1979, s.187.

¹⁶ DEMİRCİOĞLU A. Murat, **Günümüz Endüstriyel İlişkilerinde Çok Uluslu Şirketlerin Etkileri**, Seminer Metni, Ankara, 1996, s.3-4.

¹⁷ Bkz. AKYILDIZ Hüseyin, **Sosyal Güvenliğin Özelleştirilmesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1995, s.32.

¹⁸ RG: 02/06/1996 T. ve 22654 S., s.17.

Hatta günümüzde rekabet öylesi bir hale gelmiştir ki, artık uluslararası serbest ticaret teorisinin temel unsurunu teşkil eden “karşılaştırmalı üstünlük” ilkesinin yerini “rekabetçi üstünlük” ilkesinin alacağını ileri sürenler dahi bulunmaktadır. Hızla yoğunlaşan rekabet beraberinde teknolojik gelişmeleri de süratle hızlandırmış ve yeni teknolojilerde, yoğun rekabetle birlikte, beraberinde üretim biçiminde yeni bir dönüşümü getirmiştir.

1970’li yılların sonlarına doğru global düzeyde hakim üretim biçimi Fordist sistemdir. Bu üretim biçiminin belirgin özelliği, “üretim bantları üzerinde, ayrıntılı iş bölümü ve uzmanlaşma” esasına göre örgütlenmesi ve üretim arttıkça buna uygun olarak iç pazarın genişlemesi” esasına dayanmasıdır. Özel amaçlı makineler, niteliksiz işgücü ve standart malların seri ya da kitlesel imalatını amaçlayan büyük ölçekli işyerleri üretim biçiminin temel niteliklerini teşkil etmektedir. Diğer bir deyişle standart tüketim kalıpları ve geniş ve istikrarlı bir iç pazar, sistemin iki önemli boyutunu oluşturmaktadır¹⁹.

Dünya ekonomisinde gerek 1970’li yılların ortalarında patlak veren stagflasyon sürecine tepki olarak liberal politikaların gereği çerçevesinde kamu açıklarının azaltılması amacıyla kamu harcamalarının kısılması ve gerekse kitlesel standart tüketim piyasalarının doyması nedeniyle büyük bir talep daralmasının ortaya çıkması ve buna karşın rekabetin alabildiğine yoğunlaşması, sanayi kapitalizminde yeni bir yapılanmayı zorunlu hale getirmiş ve global ve bölgesel alanda dar ve istikrarsız pazarlara ve değişen talebe anında cevap verecek yeni bir üretim organizasyonuna geçiş kaçınılmaz olmuştur. Bu nedenle gelişmiş endüstri ülkeleri, ekonomik bunalımı takiben kitlesel ve seri üretim sistemlerini çok amaçlı kullanılan mikro-elektronik donanımlı makinelerle süratle esnek hale getirmişlerdir.

“Post-Fordizm” olarak isimlendirilen bu yeni üretim biçiminde işgücünün de niteliği değişime uğramaktadır. Fordist sistemde özel iş’e göre tasarlanmış makinalarda sürekli aynı işi yapan, bilgi ve beceri düzeyi düşük işgücü, Post-Fordist sistemde yerini ürün bilgisine sahip, tasarım, ürün yenileme, kalite artışına katkıda bulunma ve makine ayar ve operatörlüğü gibi işlerin tümünü yapabilecek niteliklere sahip esnek işgücüne bırakmıştır.

Böylece talep değişmelerine duyarlı, düşük maliyet, yüksek verim ve ileri teknolojiye dayalı bir esnek üretim biçimi ortaya çıkmıştır. Ayrıca yüksek kaliteli ürünlerin az miktarlarda üretimi, zamanında teslim

---

¹⁹ Bkz. ÜNSAL Hacer, Japon Usulü Kapitalizm, **Gerçek Dergisi**, S.44, 23 Ocak 1993, s. 34-36.

esasına dayalı sıfır hata ve sıfır stok'un hedeflendiği Japon üretim tekniği de burada anılmalıdır.

Böyle bir süreç büyük teknolojik ve beşeri yatırımı gerekli kılar; yoğun rekabet, yatırımların kaynağını teşkil eden sermaye birikimi süreci üzerinde negatif yönde etkimektedir. Ayrıca kamu açıklarının nispeten yüksek düzeyde seyretmesi de yatırımlar üzerinde olumsuz tesir icra etmektedir. Bu nedenle global düzeyde 1970'li yıllarda ortaya çıkan durgunluğun halen etkileri bütün dünyada sürmektedir.

2.1.2. Ulusal Tarihsel Süreç

Ülkemizdeki tarihsel süreç aynen global süreçte olduğu gibi iki boyutta gelişme göstermiştir. Bunlardan birincisi ülke ekonomisinde takibedilen iktisat politikalarının dünya konjonktürüne uygun şekilde dönüştürülmesi çabalarını; ikincisi ise ülke sanayiinde devreye sokulmaya çalışılan modernizasyon çabalarını temsil etmektedir.

2.1.2.1 İthal İkameci Politikalardan Liberal Politikalara Geçiş Çabası

II. Dünya Savaşı sonrası yaygınlaşan Keynesyen düşünce ortamına uygun olarak ülkemizde de korumacı ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikaları eşliğinde bütün makro büyüklüklerin geniş devlet müdahaleleriyle belirlendiği uzun bir süreç hakim olmuştur. Yüksek kamu harcamaları, iç pazarın aşırı genişlemesi ve Türk parasının sürekli aşırı değerlenmesi Türkiye ekonomisinin 1970'li yılların sonunda tıkanmasına yol açmış ve ülkemiz sözkonusu tıkanıklığa global tarihsel sürece uygun bir tepki vererek, mevcut iktisat politikalarını kökten değiştirme çabasına girmiştir. Dış borç stokunun ve kamu borçlanma gereğinin hızla tırmanması; buna karşın ekonominin mevcut üretim kapasitesini harekete geçirecek döviz birikimine ve dış ticarete de döviz girdisi için dış ticaret fazlasına yol açacak bir rekabet gücüne sahip olmaması; sonuçta "24 Ocak Kararları"yla bir dizi istikrar tedbirlerinin uygulamaya sokulmasına neden olmuştur.

24 Ocak Kararları'nın en önemli niteliği ihracata dayalı bir büyüme modeline yönelmiş olması ve sabit kur sisteminden esnek kur sistemine geçiş olmuştur. 1980 yılında TL'sının yüksek düzeyde devalüasyonu ile başlayan bu süreç 1989 yılına kadar devam etmiş ve ekonomide 1980 yılında % 36.8 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı 1988'de % 81.4'e ulaşmıştır. Bu dönemde, daha önce 1979 yılında % 0.5 ve 1980 yılında % 2.8 oranında daralan ekonomi tekrar genişleme sürecine girmiş ve ortalama yıllık % 5.4 oranında bir büyüme sergilemiştir. Ancak ülkemiz, ihracata ve serbest dış ticarete dayalı büyüme modelinin gereği olarak, içerisine girdiği yeniden yapılanma ve

modernizasyon sürecinin de getirdiği maliyetleri ödenek durumunda kalmıştır. Global düzeyde rekabetin yoğunlaşması nedeniyle ekonomilerin birikim gücünün zayıfladığı ve bu nedenle iktisadi durgunluğun hakim olduğu böylesi bir dönemde, ülkemiz sözkonusu maliyetleri geçmiş yıllara oranla daha yüksek faizlerle borçlanmak pahasına ödeme yoluna gitmiştir. Bu dönemde ülkemizin dış borç stoku yaklaşık 4 kat ve nominal iç borç stoku da 18 kat civarında artış kaydetmiştir. Tabii ki bu iç ve dış borç stokundaki hızlı tırmanış daha sonra 5 Nisan İstikrar Tedbirlerine yol açacak yeni bir krizin olgunlaşması safhasını teşkil etmekteydi. Daha sonra seçim ekonomisi şartlarının hakim olduğu 1989 ve 1990 yıllarında tekrar TL'sinin aşırı değerlendirilerek ihracatın ithalatı karşılama oranının hızla düştüğü görülmektedir. 1990 yılı itibariyle ihracatın ithalatı karşılama oranı % 58.1 düzeyine gerilemiştir. Yani ekonomi büyük oranda iç tüketime dönmüştür. 1990'da ekonomi dış borç stoku ve tüketim harcamalarındaki anormal tırmanışla yaklaşık % 9.4 oranında büyüme göstermiştir. 1991-1993 döneminde TL'si her ne kadar devalüe edildiyse de; ihracatın ithalatı karşılama oranı bu dönemde yine düşüş kaydetmiş ve dış borç stoku 40.496 milyar Dolardan 67.356 milyar Dolara tırmanmış ve nominal iç borç stoku da yaklaşık 5 kat artış göstermiştir. Bu dönemde ortalama yıllık % 4.55 düzeyinde büyüme kaydedilmiştir. 1993 yılında büyümenin ulaştığı rakam % 8.4'tür. Ancak aynı yıl ihracatın ithalatı karşılama oranı % 51.7 düzeyine kadar gerilemiştir. Yani bu dönemde de ekonomi hızla içe dönük bir hal almış, iç ve dış borç baskısı ekonomiyi boyutları ağır bir krizin içerisine adım adım yaklaştırmıştır. Nihayet 1994 yılında iç ve dış borç nedeniyle mali piyasalarda patlak veren kriz bütün ekonomiyi sarmış ve ortaya yeni bir istikrar paketi olan 5 Nisan Kararları çıkmıştır. Körfez krizi nedeniyle büyük bir döviz girdisi kaybına uğrayan ve terör harcamaları nedeniyle potansiyel gücünün belirli bir bölümünü kaybeden ekonomimizin, artık aşırı iç ve dış borçlanma sürecine dayalı ve iç pazardaki genişlemeye dönük büyüme sürecinin bedelini ödeme sırası gelmiştir. Bu nedenle 1994 yılında 5 Nisan Kararlarıyla tekrar Türk Lirası devalüe edilmiş ve neticede ihracatın ithalatı karşılama oranı tekrar % 80.4'e ulaşmış; buna karşın ekonomi % 6.1 oranında küçülmüştür. Ancak 1995 yılında tekrar seçim ekonomisi uygulaması nedeniyle TL'si tekrar aşırı değerlendirilmeye yüz tutmuş ve ihracatın ithalatı karşılama oranı hızla düşme eğilimine girerken; iç ve dış borç stokundaki tırmanış eğilimi gittikçe kronik bir hal almıştır. Bu süreç çerçevesinde 1995 yılında % 8.0 oranında büyüyen ve takiben halen büyümesini devam ettiren ekonomimizin daha ağır bir kriz sürecinin oluşum dönemi içerisinde olduğunu; siyasal ve sosyal güçlerin temel aktörlerini oluşturdukları toplumsal mekanizmaların, sözkonusu krizin çözümlenmesi yolunda bir etkiye sürecini gerçekleştirme şansına sahip

bulunmadığını ifade etmek sanırız kehanet sayılmaz²⁰. Şu günlerde tekrar istikrar paketlerinden bahsedilmesi bu görüşümüzü doğrular niteliktedir.

Yukarıdaki gelişimden anlaşılacağı üzere ülke ekonomimizde gerek 1980 öncesi ve gerek 1980 sonrası uygulanan kur politikalarında TL'sının zaman zaman aşırı değerlenmesi, ülke ekonomimizde ortaya çıkan krizlerin nedeni olarak ortak bir boyutu temsil etmektedir. Ayrıca ülke ekonomimizin kendi büyüme potansiyelini kendi tasarruf potansiyeliyle sağlayabilecek güçte olmaması ve toplumsal tasarruf eğiliminin gittikçe zayıflaması nedeniyle geniş ölçüde dış borçlanmaya bağımlı hale gelmesi ve iç pazara dönük olmaktan bir türlü kurtulamayan hızlı bir büyüme

2.1.2.2 Modernizasyon Çabaları

Ülkemiz 1970'li yılların sonunda patlak veren krize, 24 Ocak Kararlarıyla global düzeyde gelişmiş dünya ülkelerinin stagflasyon sürecine verdiği reaksiyona benzer bir tepki vermiş ve serbest dış ticaret rejimine geçiş sürecini başlatmıştır. Bu süreç, global düzeyde yoğunlaşan rekabetle yüzyüze gelmiş ve iktisadi büyüme umutlarını ihracat artışlarına bağlamış olan her ülke gibi, ülkemiz ekonomisinde de modernizasyonu zorunluluk haline getirmiştir. Bu nedenle 1980 sonrasında ülkemizde geniş ölçüde modernizasyon sürecine girilmiştir. Özellikle özel sektörde nümerik kompüter kontrollü, çok amaçlı ve çok işlevli makinalar üretim sürecinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu gelişime paralel olarak ekonomide verimlilik düzeyinin 1980 sonrası dönemde artış kaydettiği bilinmektedir. Ancak bu gelişime rağmen ülke ekonomisinin bu boyutuyla global düzeyde nereye oturduğunun ele alınması gereği vardır.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi global düzeyde, dış ticarete mukayeseli üstünlükler anlayışının yerini gittikçe "rekabetçi üstünlük"e bıraktığı bir süreçte, ileri endüstri ülkeleri, hızla, üretim sistemlerini ileri teknolojiler sayesinde esnekletirmişler ve geniş ölçüde Post-Fordist organizasyon sistemine geçmişlerdir. Ülkemiz modernizasyon sürecinde önemli gelişmeler kaydetmekle birlikte, ileri teknolojilerle donanımlı Post-Fordist bir endüstri yapısı açısından halen yeterli bir aşamaya ulaşabilmiş değildir. Her şeyden önce böyle bir dönüşüm, çok daha yoğun bir sabit sermaye birikimi ile birlikte, beraberinde iş gücünün niteliksel yapısında da büyük bir dönüşümü getirmektedir. Bu durum da büyük bir eğitim yatırımını gerektirmektedir. Halbuki ülkemiz ekonomisi, öz kaynaklarıyla, bu boyutta bir sabit sermaye oluşumunu gerçekleştirme imkanına sahip bulunmamaktadır. Bu nedenle ülkemiz

---

²⁰ Bkz. Tablo-1, Tablo-2.

ekonomisinde gerek yeni yatırımların ve gerekse modernizasyon sürecinin büyük ölçüde dış borçlanma ile finanse edildiği görülmektedir. Böyle bir sürecin, global düzeyde rekabetin yoğunlaştığı, kâr oranlarının düştüğü, reel faizlerin geçmişe nispetle daha yüksek düzeyde seyrettiği ve talep düzeyinin halen büyük ölçüde durgunluk arzettiği bir dönemde, ülkemiz ekonomisine avantaj kazandıracağını beklemek pek tabii ki pek mümkün değildir. Yapısına sahip olması, içerisinde yaşadığımız krizlerin bir diğer boyutunu teşkil etmektedir.

Bu nedenle Türkiye ekonomisi, endüstrisini modernize ederek, serbest kur ve serbest dış ticaret politikaları ve ihracata dayalı bir büyümeyi gerçekleştirebilmek açısından global konumu itibariyle büyük bir dezavantaja sahiptir. Bu durumda, dünyada son 10 yılı aşkın süredir yaşanan konjonktürün ülkemizin ekonomisi üzerinde, kriz boyutunda, ağırlaştırıcı bir rol oynadığını ifade etmemiz son derece yerinde olacaktır. Diğer deyişle ülke ekonomimizin mevcut iç dinamikleri ile global konjonktür kriz noktasında kesişmektedir.

2.2. Mali Süreç

2.2.1. Global Mali Süreç

1929 dünya ekonomik krizine tepki olarak ortaya çıkan Keynesyen Devrimle birlikte para ve maliye politikaları daha geniş boyut kazanmış ve hükümetler makro-ekonomik büyüklükleri belirleyen yegane güç haline gelmiştir. Başlangıçta Keynes'in "durgunluk dönemlerinde açık bütçe ve kamu harcamaları politikalarına gidilmesi ve iktisadi canlılık dönemlerinde de bütçe fazlası politikaları"nın öngörmesine rağmen; kendisinden sonra gelen seleflerinin çoğu "tam istihdam sağlanıncaya kadar açık bütçe ve kamu harcamaları politikaları"nın devamını öngörmüşlerdir²¹. Bu tür bir eğilim, II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan sosyo-psikolojik ortama ve siyasal demokratik sürecin tezahür biçimine de uygun düşmekte idi. Bu nedenle daha önce sınırlı devlet gelirlerinin sınırsız harcama taleplerinden hangisine evet ve hangisine hayır denileceği bir karar süreci olan bütçeleme, Keynesyen Devrim sonrası adeta harcama taleplerinin tümüne evet denilen bir karar sürecine dönüşmüştür. Böylece toplam devlet gelir ve harcamalarının GSMH içerisindeki paylarının hızla artış kaydettiği ve bütçe ve kamu açıklarının sürekli tırmandığı bir dönem ortaya çıkmıştır.

1970'li yılların ortalarına gelindiğinde stagflasyon süreci patlak vermiştir. 1973-1975 dönemi itibariyle OECD ülkelerinde GSMH % 5 küçülürken; dünya ticaretinde de % 4 oranında daralma yaşanmıştır. Sözkonusu dönemde kâr oranları hızla düşerken kamu borçlanma

²¹ BARRY, s. 24.

gereğinin yüksek rakamlara ulaştığı görülmektedir. İngiltere’de kamu borçlanma gereğinin GSMH içerisindeki payı 1974 yılında % 8.5’e, 1976 yılında % 11’e ulaşmıştır. Bu durum sadece İngiltere’ye has bir durum değildir. 1976 yılı itibariyle kamu borçlanma gereğinin GSMH içerisindeki payı İtalya’da % 10 Almanya’da % 5.75 ve Japonya’da % 4.25 düzeyindedir²².

Böylece yüksek düzeylerde tırmanan kamu açıkları, kar oranlarının düştüğü ve ekonomilerin daraldığı bir dönemde, global düzeyde yüksek reel faiz baskısını da beraberinde getirmiş ve süpekülatif amaçlı finansman hacminin hızla genişlemesine neden olmuştur. Keynesyen politikalardan liberal politikalara dönüşüm sürecinin bir parçası olarak kamu borçlanma gereğinin hızla aşağı çekilmesi ve devletin ekonomideki rolünün hızla daraltılması yönünde alınan tedbirler sürekli toplumsal bir dirençle karşı karşıya gelmiştir. Dolayısıyla kamu borçlanma gereğinin yüksek düzeylerde seyretmesi, yatırımlar üzerinde yüksek reel faiz baskısının devam etmesine neden olmakta ve dünya ekonomisi durgunluk sürecini halen aşmamaktadır. AB’de kamu borçlanma gereğinin GSYİH içerisindeki payının 1993 yılı itibariyle % 6.5 ve 1994 yılı itibariyle % 4.9 oranında gerçekleştiği ve toplam borçların GSYİH içerisindeki payının % 68’e ulaştığı; 1994 yılından itibaren de enflasyonun kontrol altına alındığı ve nispeten durgunluk sürecini aşma eğilimine girdiği, ancak kamu borçların GSYİH içerisinde paylarının artış kaydettiği, bütçe açıklarının önemini koruduğu, işsizlik oranlarının % 10’lar civarında seyrettiği bir sürecin halen varlığını devam ettirdiği görülmektedir. Ayrıca endüstrileşmiş ülkelerde, özellikle AB ülkelerinde reel faizlerin, 1970 yılında yüzde sıfıra yakın olmasına karşın; takip eden yıllarda % 3.5-4 düzeylerinde seyrettiği ve halen 1995 yılı itibariyle de faizlerin 1970 yılı düzeyine çekilemediği ifade edilmelidir²³.

Netice olarak dünya ülkeleri ekonomilerinde II. Dünya Savaşı sonrası dönemde uygulanan genişlemeci maliye ve para politikaları sözkonusu dönemde hızlı bir büyüme sürecini doğurmakla birlikte 1970’li yılların ortalarında patlak veren krizin ve halen etkisini sürdüren durgunluğun oluşum nedenini teşkil etmiştir. Kamu borçlanma gereğinin halen yüksek düzeylerde seyretmesi, durgunluk sürecinin yeterli ölçüde aşılamamış olması ve özellikle gelişmekte olan ülkelerin aşırı finansal

²² GOUGH Ian, **The Political Economy of the Welfare State**, Macmillian Press Lmt’s Press, Hong-Kong, 1979, s.128; GORDON Margaret S., **Social Security Policies İn Industrial Countries, A Comperative Analysis**, Cambridge University Press, New-York, 1990, s. 3.

²³ RG: 02/06/1996 T. ve 22654 S. s.17; Ayrıca Bkz, DİE, **1997 Yılı Programı**, s.16; DİE, **Uluslararası Ekonomik Göstergeler**, 1996, s. 23-24.

kaynak ihtiyacı içerisinde bulunması global düzeyde sıcak para hareketini doğurmuştur. Bugün halen dünya, spekülâtif amaçlı finansman hacminin hızla genişlediği ve reel yatırımların durgunluk arzettiği bir süreçten geçmektedir.

2.2.2. Ulusal Mali Süreç

1980 öncesi ülkemizde de aynen dünya konjonktüründe yaşandığı gibi genişlemeci maliye ve para politikaları hakim olmuş ve kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH içerisindeki payı 1980 yılı itibarıyla % 8.7'ye tırmanmıştır²⁴. Bir taraftan TL.sının döviz karşısında aşırı değerlendirilmesi ve diğer taraftan global durgunluğun dış borçlanma açısından daha olumsuz bir konjonktürü teşkil etmesi gibi nedenlerle döviz darboğazına giren Türkiye 24 Ocak İstikrar Tedbirleriyle birlikte uzun süre sürekli olarak yapılan devalüasyonlarla ihracatta artış kaydetmiş ve dış dünyaya verdiği güven dolayısıyla da tekrar borçlanma imkanına kavuşmuştur. Böylece tekrar ekonominin sürekli büyüme kaydettiği bir süreç ortaya çıkmıştır.

Kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH içerisindeki payı 1985 yılına kadar % 3.5'e kadar çekilmiş, ancak; daha sonra siyasal demokrasiye geçişle birlikte sözkonusu oran tekrar hızlı bir tırmanış kaydederek 1993 yılında % 11.7'ye ulaşmıştır²⁵. Aynı dönemde dış ve iç borçların da şiddetle tırmandığı görülmektedir.

Ekonomimizde baş gösteren yüksek kamu borçlanma gereği ve iç ve dış borç baskısıyla 1994 yılında reel faiz oranları hızla tırmanmıştır. Devlet, sözkonusu yılın başlarından itibaren üç aylık reel getirileri Mayıs ayı itibarıyla % 24.8 olan ve Temmuz ayı itibarıyla de % 33.9'u bulan reel faiz getirisi sağlayan hazine bonolarıyla ancak piyasadan borçlanabilmiştir. Sonuçta mali piyasalarda baş gösteren krizi aşmak üzere 5 Nisan İstikrar Tedbirlerinin devreye sokulduğu görülmektedir. Ancak mali piyasalarda yaşanan bu durum her ne kadar 1994, 1995 yılları ve 1996'nın ilk yarısına kadar hafifleyerek devam etmişse de; devlet halen yüksek reel faizlerle borçlanmaya devam etmektedir. Gelişmiş ülkelerde son yıllarda yurt içi yıllık reel faiz oranlarının % 3.5-4'ler civarında seyrettiği dikkate alınır; Ülkemizde halen son yıllarda % 17 (1995 yılı) ve % 28 (1997 yılı)'ler düzeyinde seyreden yıllık reel faizlerin ülke ekonomimizin içerisinde bulunduğu kriz açısından ne

²⁴ Bkz. HDTM, **Başlıca Ekonomik Göstergeler**, Aralık-1993, s. 69.

²⁵ Bkz. DIE, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Aralık-1995, s. 88.

anlama geldiği gayet açıklık kazanmaktadır²⁶.

Kamu borçlanma gereğinin GSMH içerisindeki payı, 1994 yılında ekonomideki % 6.1'lik bir daralmayla ancak % 8.2'ye çekilebilmiştir. Buna karşın 1995 yılında Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin GSMH içerisindeki payı her ne kadar % 5.4'e çekilmişse de iç ve dış borçlardaki hızlı bir tırmanış, ihracatın ithalatı karşılama oranında hızlı bir düşüş ve ekonomide yüksek bir büyüme oranının gerçekleşmesi; bu eğilimlerin 1996 yılında da ivme kazanması Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin GSMH içerisindeki payının tekrar artacağını işaretini vermiştir. Nitekim 1996 yılında Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin GSMH içerisindeki payının % 9.6 civarında olacağı tahmin edilmektedir²⁷. Bu durum da reel faiz oranlarının halen yüksek düzeyde seyredeceğini göstermektedir.

Kaldı ki, ülkemizde son yıllarda reel faiz hadleri sürekli olarak reel büyüme oranlarının üzerinde seyretmekte ve reel kamu gelirlerindeki artışlar reel borç faiz artışlarını karşılayamamaktadır. Bu durum Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin GSMH içerisindeki payının sürekli artış kaydedeceği ve ekonomide yüksek reel faizlerin devam edeceğini göstermektedir. Ülkemizde toplumsal dinamiklerin tüketimci genişleme eğilimi ve refah daralmasına karşı sergilediği direnç, kamu borçlanma gereğinin yüksek düzeylerde oluşmasına ve dolayısıyla yatırımlar üzerindeki reel faiz baskısının yüksek düzeyde gerçekleşmesine neden olmaktadır. Böylece spekülasyon amaçlı mali finansman hacmi genişlerken; bu sürecin yatırımlar üzerindeki negatif etkisi kaçınılmaz olmaktadır. Ülkemizde yaşanan bu süreç içerisinde kamu maliyesi gittikçe çökmekte ve ülkemizin içerisinde bulunduğu iktisadi kriz gün geçtikçe derinleşmektedir.

3.Global ve Ulusal Süreçlerin Kriz Noktasında Kesişimi ve Sonuç

Dünya ülkeleri ve ülkemiz kamu iktisat politikaları, enflasyonun aşağı çekilmesi, kamu açıklarının azaltılması ve ihracatın artırılması gibi kriterlerle sınırlandırıldığı bir dönüşüm çabası içerisinde yer almaktadır. Bu dönüşüm süreci iktisadi durgunluk ve yoğun rekabet sürecini daha da

²⁶ Bkz; DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Temmuz-1997, s.102. (Verilen reel yıllık getiriler, ilgili yıllara ilişkin faiz oranlarından enflasyon etkisi giderilerek elde edilen oranlardır); Devlet Borçlanma Faizlerine İlişkin Rakamlar İçin Bkz: DPT, **Konjonktür Değerlendirme Raporu**, Eylül-1997, s. 35, 72-73, 76.

²⁷ Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin GSMH içerisindeki payına ilişkin rakamlar için Bkz DİE, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Aralık-1995, s. 88; DİE, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Temmuz-1997, s.88; Maliye Bakanlığı, **1988 Mali Yılı Bütçe Gereksesi**, Ekim-1997, s.12.

yoğunlaştırmıştır. Uzun dönemde iktisadi krizden çıkmanın ve refah düzeyinin artırılmasının muhtemel yolunu teşkil eden bu bedeli ödeme süreci halen devam etmektedir.

Ancak 1970'li yılların ortalarından itibaren ortaya çıkan global talep daralmasına rağmen; kendi sermaye birikimleriyle endüstrileşmiş güçlü ekonomilerin, büyük ölçüde kendi öz kaynaklarına dayanarak gerçekleştirdikleri teknolojik atılımlar ve üretim sistemlerindeki dönüşümler sayesinde global pazarlarda hakimiyetlerini artırdıkları görülmektedir. Bu durum başta ülkemiz olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin ihracat artışına dayalı büyüme hesaplarını büyük ölçüde tesirsiz hale getirmiştir. Sonuçta ihracatını artırarak değil, sadece dış borç stokunu artırarak büyüeyebilen bir ekonomi yapısı ortaya çıkmıştır.

Kaldı ki, ülke ekonomilerinde kamu açıkları nispeten yüksek düzeylerde seyreden ve özellikle de iktisadi büyümesi büyük oranda dış borçlanmaya bağımlı ve halen kriz batağına girmiş gelişmekte olan ülke ekonomilerinde faiz oranlarının gelişmiş ülkelere nazaran daha yüksek düzeylere tırmanmış olması; başta ülkemiz olmak üzere gelişmekte olan ülke ekonomilerinin sabit sermaye maliyetlerini artırmış ve dünyada yaşanan krizi, bu ülkelerde daha şiddetli konuma sokmuştur.

Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası aşırı genişlemeci maliye ve para politikaları gelişmiş ve gelişmekte olan ülke toplumlarında büyük bir harcama eğilimine yol açmış ve bu çerçevede gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında ortaya çıkan büyük borç alışverişi mekanizması içerisinde, gelişmekte olan ülkelerde dış borçlanmaya bağımlı bir harcama yapısına neden olmuştur. 1970'li yılların başlarından itibaren ortaya çıkan kriz ve bu krize tepki olarak ortaya çıkan liberal iktisat politikalarına dönüşüm süreci, global düzeyde olduğu gibi, gelişmekte olan ülke ekonomilerinde krizin etkisini artırmakla kalmamış; aynı zamanda ağır dış borç stoku nedeniyle daha da ağırlaşan finansman açığının daha yüksek reel faizlerle borçlanılarak giderilmesine yol açmış ve mevcut kriz sözkonusu ülkeleri daha derinden sarsmıştır.

Gelişmiş ülkelerde yüksek kamu açıkları ve özellikle de gelişmekte olan ülkelerin içerisinde bulunduğu aşırı borçlanma gereği uluslararası alanda "sıcak para" hareketinin doğuşuna neden olmuştur. Özellikle ülkemizde son yıllarda kamuoyunun gündemine giren bu terime konu olan süpekülatif amaçlı para akışı, tabiri caiz ise uluslararası tefecilik, iç ve dış borç batağı içerisinde bulunan ve yüksek kamu açıklarına sahip ülke ekonomilerine kısa vadeli ve çok yüksek reel faiz geliri karşılığında döviz akışı sağlamakta ve gelişmekte olan ülke ekonomilerini her geçen gün hızla çökertmektedir. Ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerin global düzeyde durgunluğa rağmen; 1980'li

yılların başından beri dış borçlanmaya gidebilmeleri ve yakın zamana kadar halen döviz rezervlerini yüksek düzeyde tutabilmelerinin nedeni, ülkemize yüksek düzeyde sıcak para girişidir. 5 Nisan Kararlarını takiben piyasaya çıkarılan hazine bonolarının yıllık reel getirilerinin halen % 30'lar civarında seyretmesi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki borçlanma ilişkilerinin mevcut kriz konjontüründe gelişmekte olan ülkelerde ne kadar yıkıcı tesir icra ettiğini çok belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Son yıllarda AB'de reel faiz oranlarının % 3.5-4'ler civarında seyrettiği düşünülecek olursa; ülkemizin kamu açıkları ve dış borç stoku baskısı nedeniyle, reel olarak % 30'lar civarında bir faize mahkum olmasının ne anlama geldiği daha iyi anlaşılacaktır sanırız.

Sonuç olarak, ülkemizin gerek ulusal ve gerekse global düzeyde içerisinde bulunduğu süreç, ülke ekonomimizde yaşanmakta olan krizi daha derinleştirici bir istikamet göstermektedir. Bu nedenle Kamu Kesimi Borçlanma Gereğini hızla aşağı çekecek ve dış borçlanmadan ziyade öz sermaye birikimine ve ihracata dayalı bir büyüme modeline imkan verecek köklü reformların bir an önce uygulamaya sokulması büyük bir önem arz etmektedir.

Tablo 1: Türkiye Ekonomisinde Yapılan Devalüasyonlar (US Doları Esas Alınmıştır)

Dönem	Döviz Kurlarındaki Artışlar (Ortalama Yıllık, %)	Toptan Eşya Fiyat Artışları (Ortalama Yıllık, %)
1980	155	98.75
1981-1984	70.4	47
1985-1988	43.75	42.8
1989-1990	27.60	60
1991-1993	70.3	58
1994	166	149
1995	54	64.9
1995	76.2	84.9

Kaynak: DİE ve DPT verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

1. AKYILDIZ Hüseyin, **Sosyal Güvenliğin Özelleştirilmesi** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1995.
2. BARRY Norman P (Çev. Cevdet AYKAN), **Yeni Sağ**, Ankara, 1989.
3. BROWNING Edgar K., "The Politics of Social Security Reform", Financing Social Security, Edited by Colin D. Combell, **American Enterprise Institute for Public Policy Research**, Washington DC, 1979.
4. DEMİRCİOĞLU A Murat, **Günümüz Endüstriyel İlişkilerinde Çok Uluslu Şirketlerin Etkileri**, Seminer Metni, Ankara, 1996.
5. DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı**, 1991,
6. DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı**, 1995.
7. DİE, **Türkiye Ekonomisi İstatistikler ve Yorumlar**, 1995
8. DİE, **Türkiye Ekonomisi İstatistikler ve Yorumlar**, Mart-Nisan, 1996.
9. DİE, **Türkiye Ekonomisi İstatistikler ve Yorumlar**, Ağustos-1997.
10. DİE, **1985 Yıllığı**.
11. DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı**, 1996.
12. DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Eylül-1997.
13. DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Mart-1996.
14. DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Aralık-1995.
15. DPT, **1997 Yılı Programı**.
16. DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, 1996.
17. DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Mart-1997.
18. DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, 1996.
19. DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Temmuz-1997.
20. DPT, **Konjonktür Değerlendirme Raporu**, Eylül-1997.
21. DRUCKER Peter (Çev. Belkız Çorakçı), **Kapitalist Ötesi Toplum**, İnkilap Kitapevi, İstanbul, 1994.
22. FRIEDMAN Milton, Unemployment Versus Inflation?, **The Institute of Economic Affairs**, London, 1975.

- 23.GORDON Margaret S., **Social Security Policies in Industrial Countries**, A Comperative Analysis, Cambridge University Press, New-York, 1990.
- 24.GOUGH Ian, **The Political Economy of the Welfare State**, Macmillian Press Lmts's Press, Hong-Kong, 1979.
- 25.HDTM, Başlıca Ekonomik Göstergeler, Aralık-1993.
- 26.HELM Dieter, "The Economic Borders of the State", **The Economic Borders of the State**, Edited by Dieter Helm, Oxford University Press, New-York, 1989.
- 27.İNCE Macit, **Maliye Politikası**, Ankara, 1980.
- 28.KÖKSAL İsmail, **Phillips Analizi** (Yayınlanmamış Doktora Ödevi), Ankara, 1993.
- 29.Maliye Bakanlığı, **1988 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi**, Ekim-1997.
- 30.RG: 02/06/1996 T. ve 22654 S.
- 31.ÜNSAL Hacer, Japon Usulü Kapitalizm, **Gerçek Dergisi**, 23 Ocak, 1993.

Tablo-2
Türkiye Ekonomisindeki Kriz Sürecine İşlevsel Boyut Katan Bazı

Veriler						
Yıllar	İkt.Büyüme (%)	Car.İşl.Deng. (Milyon \$)	İh/İt.Kar.Or. (%)	Dış Borç. (Milyar \$)	İç Borç (Milyon TL.)	
1950			92.2			
1960			68.6			
1970	4.8		62.1			
1971	7.3					
1972	9.6					
1973	5.1					
1974	3.7					
1975	6.3		29.6			
1976	9.3					
1977	3.0	3.385	30.2	4.410	88.258.6	
1978	1.2	-1.418		6.126	118.454.9	
1979	0.5	-1.173		9.251	192.655.0	
1980	-2.8	-3.21	36.8	11.373.7	245.845.0	
1981	4.8	-2.052	52.6	12.525.9	504.735.3	
1982	3.1	-1.166	65	13.888	797.751.4	Dış borç stoku 1982-1994 arası 12 yıllık dönemde 4.7 kat artmıştır.
1983	4.2	-2.234	62	13.441.3	1.269.964.2	Genel Seçim
1984	7.1	-1.439	66.3	14.692.4	725.022.2	Yerel Seçim
1985	4.3	-1.013	70.2	25.476		İç borç stoku 1982-1994 arası 12 yıllık dönemde nominal olarak 936 kat artmıştır.
1986	6.8	-1.465	67.1	32.101		
1987	9.8	-806	72	40.228	16.484.000	Genel Seçim
1988	1.5	1.596	81.4	40.722	27.473.000	1969-1978; Ort. Yıllık Büyüme: % 6.7 ve Ort. İstihdam artışı: % 8.33
1989	1.6	961	73.6	41.751	40.496.000	Yerel Seçim
1990	9.4	-2.625	58.1	Kör.K.49.035	56.052.000	
1991	0.3	250	64.6	50.489	90.178.000	Genel Seçim
1992	6.4	-974	63.8	55.592	189.344.000	1982-1992 döneminde ort. Yıllık Büyü.: % 4.44 ve ort.ist.artışı: % 1.75
1993	8.1	-6.443	51.7	67.356	321.932.000	
1994	-6.1	2.631	80.4	65.601	746.588.000	Yerel Seçim
1995	8.0	-2.339	60.6	73.178	1.361.006.000	Genel Seçim
1996	7.4	-4393	54.4	79.767	3.148.984.000	Ort. Tasarruf Eğilimi: (1974 Kırsal Kesim) % 32.6
1997	5.7(l.Dönem)	-2.653	55.5(l.Dönem)			Ort. Tasarruf Eğilimi: (1974 Kırsal Kesim) % 13.7
						Ort. Tasarruf Eğilimi: (Kır+Kent) 1987 % 21.57

KAYNAK: DIE, 1985 Yılı, s.428, 429, 352, DIE, Türkiye İstatistik Yılı, 1991, s. 598, 593, 490, 592.

DIE, Türkiye İstatistik Yılı, 1996, s. 668, 662,663,537, 209-217; DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Mart-1996, s.11,47,49,59,76.

DIE, Türkiye Ekonomisi, İstatistik ve Yorumlar, Ağustos-1997, s. 1, 178, 251,

DPT, Konjonktür Değerlendirme Raporu, Eylül-1997, s.22; DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Eylül-1997, s.86.

